

Eugenia
BULAT

Avatar venețian
tripticul unui (auto)exil

POLISALM

Editura Polisalm
Bd. Petru Zadnipru, nr. 15/2, of. 23, MD2044, mun. Chișinău
Email: polirom.md@gmail.com
Tipar: Bons Offices
Copyright © 2024, Eugenia Bulat

Aprobat de Comisia de selecție pentru editarea cărții naționale și editat
cu contribuția Ministerului Culturii al Republicii Moldova.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții
Bulat, Eugenia.

Avatar venețian: tripticul unui (auto)exil / Eugenia Bulat. – [Chișinău]: Polisalm, [2024]
(Bons Offices). – 281, [7] p.

Editat cu contribuția Ministerului Culturii al Republicii Moldova.

ISBN 978-9975-3650-1-7.

821.135.1(478)-1

B 91

*Când pacea aceea velină va fi să inunde-n final
chipul tău,
fața crispată-a oglinzii ce-n lume ai fost
s-a desface ușor, liniștit,
ca o apă în ultim fior de desfăt tremurat,
să se-absoarbă-înapoi în cel vis fără timp care-ai fost,
în surâs...*

Între exil și emigrație: Veneția în poezia Eugeniei Bulat

Intenția mea este aceea de a prezenta cititorilor tripticului de față „chimia” care se produce în lirica unei poete autentice și sensibile între laguna venețiană și propria tulburătoare experiență existențială și stilistică. Numai că încercarea de a înțelege și exprima această chimie m-a aruncat, *volens nolens*, în contextul mai amplu în care această experiență se înscrie, anume acela al literaturii scrise în exil. În cazul poeziei Eugeniei Bulat, socotesc că prezentarea contextului, deși nu poate lămuri niciodată secretul care face din poezie poezie, poate înlătura multe obstacole în înțelegerea ei, poate oferi, adică, acele circumstanțe, exterioare poeziei, în stare să ne scoată din dezorientare și să ne pună într-o dispoziție de așteptare și de receptivitate.

În România, după 1989, cum era și de așteptat, literatura scrisă în exil sau, cum e numită de alții, în diaspora, a fost scoasă în bună parte la lumină, a fost studiată și discutată, încercându-se o conturare a istoriei și periodizării, a cauzelor și caracteristicilor. Și, deși o sinteză atotcuprinzătoare și lămuritoare nu a fost încă realizată, anumite trăsături specifice, atât ale atitudinii autorilor, cât și ale literaturii înseși, au ieșit totuși la iveală. De aceea, rezumând și simplificând, cred că este cu puțință a afirma, cu acceptabilă aproximație, următoarele: până în 1989 exilul are cauze politice, iar autorii sunt, într-un fel sau altul, refugiați politici; vârsta la care emigrează cei mai mulți dintre ei este aceea a maturității, prin urmare, ei nu se

formează în exil, ci trăiesc exilul fiind deja scriitori; țara de adopție este, în majoritatea cazurilor, una dintre marile puteri occidentale, cu o cultură și o limbă de mare circulație; despărțirea de patrie este crezută ireversibilă, drept care este trăită ca o ruptură dureroasă, iar această ruptură, cu suferința ori nostalgia, cu reconstituirea ori respingerea trecutului, care din ea derivă, este contextul aproape exclusiv al producției lor literare; la majoritatea predomină dorința de a povesti și a se povesti, de aici urmează că proza predomină asupra poeziei; majoritatea acestor autori (cu câteva excepții, ce-i drept, clamorose) scriu în limba română – efect dar și cauză a imperfectei sau inexistentei asimilării a lor la cultura țării de adopție –, ceea ce le condamnă *ab initio* opera la o circulație redusă, ea fiind greu publicabilă (deși din cauze diferite) atât în România, cât și în străinătate; de aici sau și de aici, sentimentul autorilor că provin dintr-o țară și o cultură percepute în țara de adopție, și în genere în occident, ca minore, *id est* inferioare; toate aceste trăsături conduc aproape de la sine la următoarea caracteristică, anume la centralitatea temei identitare, majoritatea autorilor trăind frustrarea apartenenței incomplete atât la țara, cultura și limba de origine, cât și la cea de adopție, unde propriile coordonate spațio-temporale par suspendate.

Scriitorii români în exil care până la 1989 au ales ca țară și cultură de adopție Italia par a fi mai puțin numeroși, mai puțin valoroși și, ca atare, mai puțin studiați și cunoscuți decât confrății exilați în Franța, Germania, Statele Unite. Lucrurile par însă să se inverseze după 1989. Schimbările politice, deschiderea granițelor, marea migrație a forței de muncă spre țări europene precum Spania și Italia, mai permissive ca legislație și mai permeabile ca limbă și obiceiuri emigrantului român, au făcut ca după 1989, mai ales în aceste țări, să se nască o literatură a unui altfel de exil. Luând cazul Italiei și comparând literatura scrisă acum de emigranții români în Italia, constatăm

nașterea unei literaturi diferite care pe drept ar trebui să se numească a emigrației și nu a exilului, o literatură care începe să capete trăsături distincte, semnificativ altfel decât cele enumerate mai sus. Luând ca termen de comparație, pas cu pas, trăsăturile literaturii exilului de dinainte de 1989, constatăm că scriitorii români ieșiți la rampă în Italia în ultimul deceniu nu sunt refugiați politici, sunt pur și simplu emigranți în căutare, fiecare în felul său, de o viață mai bună (adică de un rost mai bun), veniți în Occident în general la o vârstă fragedă și, prin urmare, cu altă experiență și altă formație în urmă și cu altă capacitate de integrare; mai important este însă că despărțirea de patrie nu este pentru ei ireversibilă, dimpotrivă; ei, deși s-au stabilit definitiv în Italia, au libertatea de a se întoarce oricând acasă și au o legătură constantă și firească cu țara. De aceea despărțirea de România nu este trăită ca rup-tură, ci mai degrabă ca distanțare critică. Fără a-și uita sau nega originea românească, problemele lor nu mai sunt, cum e și firesc, cu prioritate cele identitare, ci sunt mai aproape de cele curente ale lumii în care s-au stabilit și ale lumii de astăzi în general. Dar mult mai interesant este faptul că, formați ca scriitori în țara de adopție, unii dintre ei scriu și publică în chiar limba acestei țări, în cazul nostru în italiană. Iar producția lor literară începe să constituie un caz, nu pentru literatura română (cum este exilul de dinainte de 1989), ci pentru literatura italiană: acolo, în Italia, și nu în România, au luat naștere publicații, antologii, dezbateri și o critică anume dedicate lor și fenomenului pe care ei îl reprezintă.

Cred că activitatea literară a acestei noi generații de emigranți permite câteva observații de ansamblu care pot ajuta, pe de o parte, la caracterizarea ei, pe de alta, la perceperea diferenței între autoarea de care mă voi ocupa în continuare și această literatură.

În afara trăsăturilor care, am văzut, diferențiază această nouă generație, de cea a exilului de dinainte de 1989, îmi pare că ea mai are și alte caracteristici: în pofida faptului că scriu în italienește, că se îngrijesc în mod deosebit de stil și limbaj, acești scriitori nu sunt percepuți ca scriitori italieni și nici ei înșiși nu se percep ca atare. În mai toate lansările, interviurile, comentariile care îi au ca obiect, referirile la țara de origine, România, sunt obligatorii și insistente. De asemenea, în majoritatea operelor lor, chiar în cele care abordează teme la modă în Occident sau străine de problema exilului, o legătură cu România există aproape întotdeauna: fie protagoniștii, fie locul sunt români. Și nu știu dacă greșesc, dar impresia mea e că acest „românism” (nu întotdeauna necesar) este răspunsul, conștient sau nu, la așteptările criticii și ale publicului italian, sensibilizat de prezența copleșitoare și nu rareori agresivă a imigrației românești. Și poate că până va apărea, dacă va apărea, vreun scriitor român de limbă italiană a cărui valoare să atingă acel nivel prin care el să fie privit în sine și nu ca exponent al unui grup sau al unui fenomen socio-cultural, această așteptare a publicului (prin care emigrantul interesează în măsura în care este emigrant) oferă, deocamdată, legitimitate acestui românism „de ocazie”. De asemenea, aceeași așteptare ar putea explica și recursul la ficțiunea mărturisirii, majoritatea scrierilor folosind o persoana I care se narează și se explică, iar de aici, și precumpănirea prozei asupra poeziei.

Caracteristic la acești autori de după 1989 este totuși că tematica reală nu este niciodată exilul, adică exilul-ruptură și criză identitară, nici România în amintirea exilatului (și de ce ar mai fi?); iar acolo unde România apare efectiv (adică nu într-un mod livresc sau nenecesar) regăsim analiza distantă și critică cu care ne-a preaobișnuit cinematografia românească a ultimelor două decenii sau pe care o întâlnim, bunăo-

ră, într-o carte scrisă de un italian get-beget precum Andrea Bajani (*Se consideri le colpe*).

Or Eugenia Bulat are o poziție singulară: ca tipologie ea nu aparține nici exilului de dinainte de 1989, nici noii generații de scriitori emigranți, deși totuși le aparține amândurora. Ori tocmai această apartenență-nonapartenență face din ea un caz interesant în problematica literaturii exilului. Însuflețită de speranța schimbării și de iluzia regenerării, pe diferite tărâ-muri, a patriei sale, Basarabia, din 1989 autoarea s-a implicat cu determinare de om politic și cu exaltare de poet în reali-tatea social-politică și culturală, a activat și a militat, apoi a cunoscut marginalizarea, prigoana și dezamăgirea, drept care a ales calea exilului, purtând însă în suflet vechile idealuri și noile dureri. Sub acest aspect, exilul Eugeniei Bulat seamănă cu cel al românilor de dinainte de 1989, chiar cu cel al remar-cabililor interbelici. Seamănă cu ei și pentru că patria pe care a lăsat-o în urmă și propriile credințe le poartă în continuare în sine, ele o chinuie și o însuflețesc deopotrivă și cu ele simte că are de încheiat o socoteală – care probabil nu se va încheia niciodată. Dar ea trăiește acum într-o altă lume și trebuie să-și facă socotelile și cu aceasta: drept care literatura exilului ei, tot ca a românilor de dinainte de 1989, este și ea centrată pe tema identității, fundamentală în condițiile încâlcirii propriilor co-ordonate spațio-temporale și culturale. Sub acest aspect, nouă, românilor de azi, pentru care acest tip de exil este istorie, Eugenia Bulat ni s-ar putea părea că aparține unei lumi trecu-te. Numai că, spre deosebire de emigrația noastră de dinainte de 1989, exilul acestei poete precede, într-un anume fel, exilul real: problema ei identitară și frământarea ei existențială și po-etică sunt legate de apartenența imperfectă la două țări încă înainte de plecarea ei în Italia, iar exilul real îi pune dinainte nu atât problema identitară, deja acută, ci pe aceea de a pricepe ce devine această problemă într-un nou peisaj natural și cul-

tural. În plus, asemeni emigranților români recentți, exilul ei nu este ireversibil; ca și aceștia, Eugenia Bulat revine frecvent și publică în „patriile sale”, Republica Moldova și România; revine, dar pentru a se întoarce totuși la țara – sau, mai degrabă, orașul – de adopție în Veneția. Drept care, ca și la noua generație, pentru Eugenia Bulat este deopotrivă de fundamentală percepția noului loc în care viețuiește, privit în contextul lumii contemporane și al așteptărilor unui emigrant de azi, din est. Iar o dovadă că aceste așteptări seamănă cu ale noii generații de emigranți este faptul că în al doilea volum publicat în exil începe să se insinueze nu numai dorința tot mai vădită a autoarei de a pătrunde în cultura italiană, pentru că simte că are ceva de spus și în acea cultură (ambele volume scrise în exil sunt traduse în italienește și își caută cu înfrigurare editorii), dar și în limba italiană.

Dar mai există ceva, un ceva ce o distinge pe Eugenia Bulat de majoritatea scriitorilor emigranți din ambele categorii: ea scrie poezie și este, în viață și scriere, fundamental poetă.

Ceea ce îmi propun cu adevărat în cele ce urmează este ca, cercetând felul în care locul de adopție, Veneția, îi reconfigurează poezia și poate chiar ființa, să urmăresc evoluția acestui exil „altfel” de la primul volum la cel de al treilea al tripticului.

*

Primul volum de versuri publicat după „autoexil”, *Veneția ca un dat. Jurnalul unui evadat din Est* (Editura Cartier, Chișinău, 2008), este o carte de poezie autentică și tulburătoare atât prin fiecare poezie în parte, cât și prin construcția în ansamblu. Adică fiecare poezie comunică o trăire profund personală și profund lirică, în timp ce ansamblul are caracteristici fonice, grafice și de conținut care fac din el un mic „canțonier”, în sensul istoric al cuvântului, adică îi conferă o unitate

stilistică și conceptuală și, în același timp, un parcurs spiritual autobiografic. Unitatea este dată, în primul rând (lucru care frapează de la început), de muzicalitate – pe care aș îndrăzni să o numesc nu doar acustică, ci și vizuală: deoarece ritmul, măsura și eufonia, constant și savant urmărite la nivelul versului și al strofei, la care se adaugă sporadic rima, se descompun și se așează pe pagină în trepte, ca pe un portativ, transformând poezia într-un soi de partitură. În ea cuvintele sau grupurile de cuvinte stau aninate ca notele muzicale sau acordurile, fiecare cu propria sonoritate și rezonanță, iar toate ca o melodie curgătoare mereu în jos, spre tăcere și spre moarte. Această compoziție muzicală „în trepte” coborâtoare nu este numai formală; ea corespunde și unei mișcări interioare, a minții și inimii (*Voi cobori în trepte/ eu prin eu; sau Trepte,/ și trepte,/ și ceruri...// De oameni/ de stări,/ de cuvinte...*), care devine și mai vădită în ultimele șapte poezii grupate sub titlul-pecete „Cădere în...”.

O întrebare care îi apare spontan oricui se apropie de o carte care poartă în titlu Veneția este, cred, aceea dacă Veneția se găsește cu adevărat înăuntru și cum. Și poate că, în cazul de față, un prim răspuns ar putea veni chiar de la această întar-sie de muzică și văz, care este o trăsătură profundă și caracteristică, înnăscută dar și istorică, a Serenissimei. Însă evident nu acesta este singurul răspuns; dar căutându-le pe celelalte pătrunzi fără să vrei în adâncul acestei poezii și în istoria intimă a autoarei. Istoria – sugerată mai degrabă de subtitlul *Jurnal* decât de vreo cronologie – este aceea a unei coborâri în propriul suflet, un suflet care se simte, rând pe rând: golit și aproape mort, răscolit de străfulgerări de aducere aminte și de nostalgia unor speranțe, frământat de ivirea și rostul poeziei în propriul destin, sau care, ancorându-se de întrebări și de cuvinte, aspiră să se contopească cu Ființa. Și toate acestea pe un pământ străin și ciudat, ciudat tocmai pentru că nu e

pământ, ci e apă și cer. Și iată al doilea răspuns: da, Veneția e prea specială și prea incredibilă pentru a nu apărea în chiar consistența ei fizică: la început sunt apele, de jos și de sus, cenușii și dușmănoase (*Veneția ca un dat:/ în apă,/ pe apă/ sub apă... și ploii peste ea,/ nesfârșite,/ nebune.// Cer gri, încheiat, / mugind în adânc,/ ca un leu/ sângerând în savană.// Ape verzi,/ violent clocotind/ peste praguri*) și punțile albe, și fulgerele, și toate sunt ca sufletul ei și în sufletul ei; apoi e ceața (...*Veneția, diminețea.../ cu ochi plini de ceață,/ opaci...*) și obloanele, și treptele linse de ape, și apoi un întreg șir de detalii unde parcă sufletul dispare; apoi sunt porumbeii, cu pași mai puțin șovăielnici decât ai ei (*Mersul lor ireal/ îți dilată privirea,/ retina-n adâncu-ți/ e toată auz...// ...Urmărești îndelung/ cum își poartă solemn/ fracul gri, lustruit,/ și fularul perfect,/ sidefat.../ De când lumea aici,/ de când lumea/ tereștri...// ...!De parcă n-ar ști/ că au aripi,/ cu zborul ascuns în ei/ ca și noi...), și piața de pește care o scoate din fire, cu tarabele cu raci care jignesc coloanele de marmură albe ca de templu, și Calle dei Boteri cu scările care urcă abrupt spre o cămăruță (*E un fel de-a urca înspre sine,/ lăsându-ți în stradă grandoarea,/ și haina imună, inertă/ străină de tot ce vei fi.*), și Palazzo da Mosto, unde aceeași nostalgie pentru lucrurile frumoase ce asfințesc contopește fantoma străvechiului proprietar cu recentul emigrant din Est. Se înțelege din puținele citate că, deși prezentă fizică, Veneția este în primul rând o condiție spirituală, mai exact condiția unei trăiri simultane între două dimensiuni, transparentă una alteia: realitatea și fantasma, trecutul și prezentul, înăuntrul și în afara (*O parte din tine-i fantomă/ și umblă pe ziduri,/ ca umbra lingând murii vechi,/ sângerânzi.../ Iar cealaltă parte gonește agonice/ prin ceruri,/ cu ochi de lumină scobiți/ croind drum îndărăt. Sau: ce închis e-n afară,/ deschis e de-a dreptul în tine,/ ! tu știi, e deschis*). Iar această dedublare (*ochi bifocali/ care văd simultan/ două lumi sau Orașul acesta**

*e doar un decor,/ un decor mai aparte,/ cu ape tăcute și verzi
care ochi-ți întorc/ îndărăt...)* nu se știe dacă este o trăsătură a
orașului care se oglindește în sufletul autoarei sau, dimpotrivă,
scindarea lăuntrică a acesteia e cea care se răsfrânge asupra
orașului. Dedublarea aceasta, oferită sau căpătată, este starea
perfectă pentru condiția autoarei (...!*Veneția-i starea de spi-
rit,/ o stare de vrajă.../ e darul regesc, de ți-e dat să-l primești,
!il primești./ E ca și cum parte ai fi dintr-un vis,/ sau dormi,
prăbușit în real,/ fără vise.../ !ca și cum văz ai avea și-prin-
pori/ sau cu-o-mie-de-ochi/ ai-fi-orb!*), iar când ea începe să fie
conștientizată se ivesc și zorii unei regenerări, și aceasta însă
inversată, ca în oglinda apei (*Cobori tot mai jos, tot mai jos,
cătore ape,/ de parcă ai pluti îndărăt/ către-un uter matern*).
Efectul de dedublare, atât de sugestiv pentru condiția exilatu-
lui, îl aflăm mai ales în primele poezii ale volumului, în care
orașul este o prezență concretă, chiar dacă transfigurată.

Dar mai înainte pomeneam de un parcurs personal al au-
toarei: într-adevăr, pe măsură ce continuăm lectura, Veneția
se risipește, iar noi asistăm tot mai mult la o coborâre în eul
profund și în temeiurile de existență ale poetei. Astfel, după un
telefon inocent care răscolește aparenta sedimentare lăuntrică,
urmează în ordine: un strigăt de disperare în numele patriei,
apoi imaginea unei Basarabii care năvălește și strivește, aseme-
nea unei butii cu vin, orașul lagunar, apoi Veneția care devine
placenta gestației unui nou rost și a unei noi situații în univers
(...*Ca o placentă enormă, Veneția/ azi te-a înfiat./ !Arterele-i
reci te-au vrăjit,/ infernale.../ în ele să naști, să re-naști*), iar
apoi, în numeroasele texte care încearcă obsesiv să surprindă
și să redea nașterea (re-nașterea) propriei poezii, întâlnim o
Veneție subliminală, prezentă ca apă în generarea cuvintelor
(*Poezia era imposibilă./ Acceptasem sterilitatea/ ca pe-un bles-
tem./ Nu știam/ că sunt plină de faceri/ și nu am refugiu... dar
plinul de faceri e mereu legat de apă: ...Și-nțeles-am atunci:/*

*voi concepe din duh/ și voi naște cuvinte pe apă... Sau mai în-
colo: ...Poezia asta ciudată,/ care vine/ [...] ...! Ca o ploaie-n
laguna aceasta,/ care te prinde-nsetată și nudă.../ și te inuu-
uundă,/ te uuumple.../ te uuumple... – poezia vine ca apa la
Veneția, de sus și de jos, și te cuprinde). Cum se vede, Veneția
este prezentă și acolo unde nu i se pronunță numele, este tăria
apelor, este lichidul amniotic ce asigură gestația cuvintelor. În
tonalitatea care nu încetează de a fi, în exaltare și chin, lirică,
remarcăm însă treptat o restructurare de sine a autoarei, ca
și când acel lichid amniotic nu ar fi servit numai regeneră-
rii poeziei, ci și poetei înseși. Apare tot mai des sentimentul
de deplinătate, de înflorire, de cuprindere în sine a întregului
univers, tot sub imaginea apei (...Această-nflorire a ta, prea
subită/ ca floarea de lotus pe ape,/ nu te surprinde nicicum.
Sau, puțin mai departe, într-o altă poezie: ...Și deodată simți:/
toată lumea e-n tine,/ ești un vas împlinit,/ !mult-prea-plin. Iar
această deplinătate prezentă permite o reconsiderare a trecu-
tului, dar tot prin trăiri acvatic: ...Nu o să mă mai revărs/ că-
tre voi, preanăvalnică, plină,/ ca o apă eruptă din diguri,/ total,
fără rest...). Coborârea în sine duce de fapt la construirea unui
viitor care să nu aibă de a face cu trecutul, un viitor care este
și renaștere și moarte în apele a căror transubstanțiere este Ve-
neția (A trebuie să devin/ gând plutind peste ape,/ perlă tristă-n
adânc/ scoica-mamă-așteptând.// ...! A-trebuie-să devin). Iar
în ultima poezie, Cădere în verde, visul de liniștire și de conto-
pire mistică cu Ființa, prin retragerea finală din lume în munți
(probabil munții de acasă) se configurează tot ca reminiscen-
ță de imagini acvatic-venețiene (Voi luneca/ precum zăpezi în
musturi,/ din spații unde țipă/ pescărușii; iar spre sfârșit: M-oi
dizolva apoi/ într-o neștire,/ de verde absorbită,/ de pierzare,
un abur fi-voi nud,/ plutind subțire).*

Așadar, în tot acest parcurs, torturant și incert, Vene-
ția nu este nici cauză, nici mijloc, ea este pântecul de apă în

care se nasc cuvintele, și cu ele, rostul poetei pe această lume, într-un moment (începutul exilului) când orice rost al ei îi părea distrus – iar această Veneție ține de trăirea intens poetică a propriei existențe; dar Veneția este totodată și locul alterității (vă reamintesc curiozitatea și finețea cu care o observă și sentimentul dedublării) în care ești singur, ca orice emigrant (*Înconjurată de ape,/ să mănânci pâinea singurătății/ ca pe-o prescură.../ Să privești căile lungi, ape-tăinde/ spre terra-ferma/ ca pe-o durere străină,/ uitată...*). Dar important pentru acest volum și acest moment din existența poetei este că locul acesta atât de neobișnuit, care e Veneția, este introiectat; el contribuie dinăuntru la un proces de regenerare. Veneția este exact ceea ce ne spune titlul, e un dat (...*Veneția, ca un dat./ În ape.../ pe ape.../ sub ape...*), din ea se naște celălalt dat, poezia (...*Poezia e.../ res-pi-ra-ție.../ !Nu se explică,/ nu se strunește.../ !Este un dat...*). Veneția și poezia vin împreună, ca o taină a lumii, iar această taină și rostul ei în momentul de maximă prăbușire a autoarei ocupă tot acest prim volum al exilului; ele vin pe calea senzațiilor, a trăirii directe, a sentimentului și au de a face cu adâncul cel mai adânc; nu vin pe calea judecății raționale, a distanțării critice. Nu același lucru se petrece în volumul următor, *În debara. Al doilea Jurnal al unui evadat din Est*.

*

În cel de al doilea volum al exilului, *În debara. Al doilea Jurnal al unui evadat din Est* (Editura Gunivas, Chișinău, 2010), publicat la distanță de doi ani față de precedentul, Veneția nu mai este mirajul de apă și cer, care până la urmă permite regăsirea de sine și aspirația unei contopiri cu ceva atotcuprinzător și care depășește puterea omului; ci este cămăruța minusculă, pe geamul căreia se vede un zid și în care trebuie să-și consume singurătatea poeta, este debaraua din titlu. Este al doilea

moment al exilului, în care problema nu mai este reconstituirea sinelui, ci rezistența în lumea cea nouă, în condiții de viață minimale. În volumul anterior nu aveam aproape deloc spații închise, aici, dimpotrivă, predomină camera-debara, camera-geamantan, camera-dulap, iar privirea dublă a ochilor „bifocali”, care vedea îndoit, aici s-a stins (*Te vei retrage-n dulapul tău, în sfârșit,/ ca să cazii în poeme,/ ochii tăi sprijini-vor un geam ce privește opac înspre zid./ Una vei fi cu-acest zid sufocant*). Relația cu lumea din afară este dominată de această înghesuire umiltoare în acest soi de celulă de pedeapsă (*Știi-ai?... – Masa presupune muncă intelectuală./ Tu nu vei avea o masă./ Dulapul presupune personalitate./ Tu nu vei avea un dulap./ Culorile presupun să fii tu, în fluizii tăi cei mai intimi vibrând. Tu n-ai drept la culori*). În primul volum Veneția era tocmai *fluizii cei mai intimi*, căutați și găsiți. În cel de al doilea, când nu este camera-dulap, este Veneția decadentă și putrefactă, mirosind a moarte, e *Himeră./ himera din Mann și Visconti*. Și aș insista încă de pe acum asupra acestei referiri culturale, absentă în volumul precedent, și care, cum vom vedea, e fundamentală și definitorie în cel de față. În această Veneție, poeta nu se caută și nu se găsește pe sine (*Drumul tău e închis/ în orașul agonizant/ în care se moare superb*). Aici și acum ea nu doar trăiește, ci se privește trăind, se judecă cum trăiește, iar această distanțare, rezultat nu al zburciului adus de acasă, ci al vieții efective de emigrant, îi schimbă atitudinea și totodată poezia.

Lucrurile cele mai frapante în schimbarea de atitudine sunt, pe de o parte, apariția dialogului și confruntarea cu lumea din afară, pe de alta, renunțarea la muzicalitatea venețiană, versul apropiindu-se acum de o proză uneori chiar aspră. Dialogul îl poartă, vom vedea, cu trecutul și cu cultura, dar mai interesant este că îl poartă și cu sine însăși, mai exact cu ea cea din primul volum (mai multe poezii fac referire directă și citează din primul volum): poeta este, așadar, conștientă de

noua fază, mai aspră, mai nepoetică (propriile declarații din introducerea la volum sunt grăitoare în acest sens) și uneori privește cu nostalgie după prima Venetie, cea a *fluizilor intimi*, căci aceasta de acum e altfel și amenințătoare (*Tu – în cripta aceea pe ape plutindă,/ neantul din cer când tuna peste triști porumbei,/ peste nimfe și măști?!.../ Ce risipă de-amor pentru-o lume de gol/ Ochiul tău radia*). Sentimentul predominant în volum este însă cel de nedreptate și de revoltă mocnită: militanta de odinioară iese din nou la suprafață. În acest univers, Venetia-debara, poeta se luptă să supraviețuiască, drept care face recurs la toate armele din arsenal: înfruntă o forță malefică din afară (o *stăpânitoare de sclavi* care apare în patru poezii); se confruntă pe față cu propriul trecut: cu jertfa inutilă, cu speranța nebună, cu puritatea cristalină, întruchipate toate de „copiii Basarabiei”, acea generație tânără pe care o adunase în jurul revistei „Clipa” și al visurilor ei; se confruntă pe față și cu disperare cu amintirea Basarabiei, cu destinul patriei, cu exilul și sfâșierea adusă de el. În acest sens, acest al doilea volum este aparent mult mai aproape de tematica și tonul unei literaturi de exil.

Dar arma cea mai autentică sau, pentru autoare, rețeta supraviețuirii este să reconstituie, în debara, unde se simte zidită ca Ana lui Manole, singurul dialog autentic și profund, anume acela cu scriitorii și gânditorii ei de suflet: și iată că poeziile abundă de referiri, de citate, de transcrieri integrale de cugetări și poezii ale altora: mergând, tocmai, de la *Meșterul Manole* și *Miorița*, la Cioran, Brâncuși, Vieru, Eminescu, iar pentru a-i pomeni pe străini, de la Dostoievski și Ahmatova la Steinbeck, Pound etc. Referirea continuă la asemenea parteneri ideali de dialog înseamnă și ea o deschidere.

Deschiderea spre ei și, în genere, spre alții face rezistența posibilă. În disponibilitatea, nouă, aceea de a se confrunța fățiș, nu numai cu propriul trecut – ceea ce o apropie de li-

teratura exilului de odinioară, ci și cu ce este în afară, adică de a percepe lumea în care a ajuns în coordonatele ei sociale (umilitoare; dar și în prețuirea lucrurilor mărunte, înainte de exil nebăgate în seamă) și culturale (marcate de judecățile înaintașilor), eu simt o apropiere, în spirit, de literatura noii emigrații – care își face socotelile cu lumea în care se află, și nu cu cea din care a plecat. Iar confirmarea acestei impresii este dată de apariția în acest volum (lucru total absent în *Veneția ca un dat*) a multor cuvinte, fraze și chiar trei poeme întregi scrise în limba țării de adopție, adică în italiană. Există de-acum pentru Eugenia Bulat un interlocutor și cititor ideal care nu mai este doar cel lăsat acasă, ci și cel găsit aici, căruia simte tot mai mult că trebuie să i se adreseze.

Cu privire la prezența Veneției în aceste două volume, aș spune că de la primul la cel de al doilea ea se restrânge și se urâtește, ca imagine și ca germene al poeziei; dar la nivel existențial, Veneția și-a făcut datoria: a scos-o pe poetă dinăuntru-i și a restituit-o lumii, supărată și luptătoare. Cu privire la raportarea la literatura fluctuantă a exilului, aș spune că, de la primul la al doilea volum, se observă, cred eu, o apropiere semnificativă, deși prin alte teme și pe un alt ton, de noul val, cel al literaturii emigrației românești în spațiul italian. Dar, firește, acestea sunt observații care ating prea puțin substanța intimă a poeziei, care, așa cum spune Eugenia Bulat, *Ca o mi-reasă vine... / ca o taină a lumii...*

*

Dacă ar trebui să rezum într-un singur cuvânt volumul al treilea, *Piatra de Ca' Vendramin. Dialogurile străineii cu vechiul său prieten Alter. Al treilea Jurnal al unui evadat din Est* (Editura Junimea, Iași, 2017), i-aș spune simplu „poezie”, poezie curată, poezie deplină. Iar dacă ar trebui să specific, aș

spune că este un drum chinuit înăuntrul sufletului și al minții și totodată în afara lor, în lumea cea mare întrupată în cel mai nepământean oraș de pe pământ, Veneția, în căutarea sâmburelui tare al poeziei. Vorbesc de un drum pentru că acest volum continuă și poate și încheie călătoria inițiată înspre sine și întru poezie a autoarei, călătorie începută cu *Veneția ca un dat* și urmată de *În debara*. Între cele trei volume există o vădită continuitate care însă nu știrbește individualitatea fiecăruia.

Continuitatea vine din aceeași necurmată confruntare a propriilor trăiri – în care senzorialul și spiritualul se generează reciproc – cu realitatea mișcătoare a fabulosului loc pe care și l-a ales ca să-și trăiască și să-și sufere exilul voluntar. Căci toate aceste trei cărți sunt despre experiența exilului, rana vie pecete a lovirii suferite în patrie, dar căreia nu i se caută vindecarea; dimpotrivă, rana este dureros zgândărită mai adânc, tot mai adânc, în căutarea sângelui curat și vital care trebuie să curgă undeva în ultima profunzime a ființei. Iar instrumentele necontenitei zgândăriri îi sunt oferite autoarei de frământatele interogații hrănite, pe de o parte, de empatia cu lecturile ei de elecțiune, pe de alta, de tulburătoarea relație cu peisajul fluid al Veneției.

În timp ce în primul volum Veneția era oglinda crizei identitare a exilatului, stare sufletească tot atât cât și peisaj exterior ce treptat devenea lichidul amniotic care hrănea nașterea poeziei, în cel de al doilea, Veneția însemna confruntarea cu lumea concretă, străină, în care emigrantul din est, sărac și marginalizat, trebuie să-și găsească un loc, și care se regăsește pe sine numai în intimitatea propriilor lecturi, iar acolo, în acea intimitate, se răzvrătește și reaprinde flacăra vie a militantismului. În acest al treilea volum, Veneția, cu transparențele ei fluide, cu apusurile ei aurite, cu insula cimitir, este tot mai mult un fel de imagine mirifică a morții, posibilă numai când peste lucruri a trecut „palma lui Dumnezeu” și a lăsat